

Vi ekonomer bör engagera oss mer i debatten

Lars Calmfors är professor i internationell ekonomi vid Institutet för internationell ekonomi (IIES) på Stockholms universitet. Han är också ordförande i Finanspolitiska rådet och ledamot av Vetenskapsrådets styrelse.

Den roll forskare traditionellt har spelat som oberoende deltagare i samhällsdebatten förutsätter bredd. Parallellt med allt det goda som specialisering, mer avancerade metoder, internationalisering och striktare krav på meritering fört med sig, har utvecklingen också lett till att akademiker idag engagerar sig mindre i samhällsdebatten än tidigare. Risker att något mycket värdefullt går förlorat är stor. För att så inte ska ske bör bredd värderas högre i det akademiska meriteringssystemet. Vi behöver också ett bredare kursutbud i forskarutbildningen, en forskningsfinansiering med mer meritbaserat stöd samt nya institutionella arrangemang som styr forskare mot samhällsrelevanta utvärderingar.

Det finns inom svensk nationalekonomi en tradition av aktivt deltagande i samhällsdebatten. Den går tillbaka till penningteoretikern Knut Wicksell, verksam vid sekelskiftet 1900 och en bred samhällsdebattör och folkupplysare. Gustaf Cassel, Eli Heckscher, Gunnar Myrdal, Bertil Ohlin och Assar Lindbeck har varit andra intensiva deltagare i samhällsdebatten med en stor mängd offentliga anföranden och tidningsartiklar vid sidan av framstående vetenskapliga insatser.

Den politiska debatten blir lätt fastlåst och dogmatisk. Därför finns det ett stort värde i att fristående akademiker deltar i den

Lars Calmfors, professor i internationell ekonomi vid IIES, Stockholms universitet:
Foto: Anette Andersson

REFERENSER:

- Calmfors, L. (2009) "Ekonomer bör bredda sin bildning", Axess 2009:7.
- Calmfors, L. (2010) "Vilka lärdomar bör den nationalekonomiska professionen dra av den ekonomiska krisen?" Nationalekonomiska föreningens förhandlingar, Stockholm, 12 januari 2010, Ekonomisk Debatt, Nr 3.

offentliga diskussionen genom att tillföra vetenskaplig kunskap och granska olika argument. Men dagens akademiska ekonomer ägnar sig i allt mindre grad åt sådan verksamhet. Det gäller både inlägg i pressen och offentliga föredrag av olika slag. Ingen svensk nationalekonom ligger idag i närheten av den produktivitet som äldre nationalekonomer uppvisade här — enligt Wikipedia skrev till exempel Gustaf Cassel runt 1500 tidningsartiklar under sin livstid. Väljer man ut femton vetenskapligt välmeriterade svenska nationalekonomiprofessorer idag, så uppgår deras samlade debattinlägg i pressen till bara en bråkdel av Cassels produktion.

Den beskrivna utvecklingen är inte unik för nationalekonomiämnet utan tycks spegla en allmän tendens inom alla vetenskaper. Men nationalekonomin kan utgöra en bra utgångspunkt för att diskutera problemet.

Bildning förloras i specialisering

En orsak till utvecklingen är en allt längre driven specialisering inom forskningen. Samtidigt som fördjupade metoder innebär att man på många forskningsfält kan göra analyser som tidigare inte var möjliga, innebär specialiseringen att forskarna tappar överblick eller, annorlunda uttryckt, att de förlorar i bildning.

Tidigare kunde en framstående nationalekonom också vara en framstående sociolog (Myrdal) eller en framstående ekonom-historiker (Heckscher). Det är inte längre möjligt. Det går inte ens längre att täcka mer än en begränsad del av själva nationalekonomiämnet.

Detta betyder inte att nationalekonomi i sig har blivit snävare. Tvärtom har ämnet expanderat in på närliggande områden som statistik, statsvetenskap, ekonomisk historia, psykologi och sociologi. Man sysslar idag

med många frågor som tidigare aldrig skulle ha betraktats som nationalekonomiska: det kan vara religionens betydelse för ekonomisk tillväxt, utformning av politiska institutioner, utbildningsreformers effekter på skolresultat och så vidare. Samtidigt arbetar den enskilda forskaren i regel med smalare frågor, men med mycket bättre metoder än tidigare.

Utvecklingen påverkar förmodligen forskarrekyteringen. Personer som är mer intresserade av vetenskapliga metodproblem än av de samhällsproblem som metoderna kan användas för att studera dras till ämnet i större utsträckning. Det skapar en kumulativ process — även de som från början sökt sig dit främst därför att de hade ett brett samhällsintresse påverkas. Följden blir att forskningen i ökad grad styrs av metoderna snarare än av de relevanta samhällsproblemen.

Naturligtvis finns det mycket positivt i denna utveckling. Det är ingen mening att studera ett problem om man inte har någon bra metod för det. Frågan är ändå om inte tendensen att prioritera metodkunskap på bekostnad av problemorientering gått för långt.

Ett problem är att kontakter över ämnesgränserna ofta är ganska begränsade, särskilt för doktorander och yngre forskare vid större universitet och högskolor, där det numer knappast finns något ämnesöverskridande utbyte och än mindre umgänge. Sådant får man först senare i karriären om man väljs in i en fakultetsnämnd, får uppdrag i Vetenskapsrådet eller Vetenskapsakademien och så vidare. Bristen på utbyte bidrar till en snävare inriktning och mindre vetenskaplig allmänbildning. Problemet är egentligen ännu värre än så, eftersom det gemensamma breda samtalet också tenderar att försvinna

inom många institutioner när man i jakten på publicering inte längre har tid till ens en kaffepaus.

Krav på internationell publicering

Det akademiska meriteringssystemet spelar också stor roll som förklaring till akademikernas minskade engagemang i samhällsdebatten. Det helt centrala vid meritbedömningar inom nationalekonomin är numera publicering i internationella tidskrifter enligt ungefär samma mall som inom naturvetenskaperna. Yngre forskare är — och måste vara — helt fokuserade på detta. Skillnaden mot för 30—40 år sedan är mycket stor. Då sågs det som en merit att delta i den ekonomisk-politiska debatten med tidningsartiklar eller artiklar i Nationalekonomiska föreningens populärvetenskapliga tidskrift *Ekonomisk Debatt*. Så är det knappast idag. Jag har deltagit i åtskilliga bedömningar av doktorander och yngre forskare där kollegor på fullt allvar framfört att det bör betraktas som demeriterande att man tagit tid till inlägg i samhällsdebatten och inte ägnat all tid åt den rena forskningen.

Publicering i internationell konkurrens är en förhållandevis objektiv indikator på vetenskaplig framgång. I system där man inte tillämpar sådana kriterier blir bedömningarna ofta godtyckliga. Brist på internationell konkurrens skapar lätt en "skyddad verkstad" där låg kvalitet kan överleva. Problemet är att hitta en lämplig balans. Man bör självfallet ha höga krav på internationell publicering för akademiska tjänster, men givet att man passerar dem borde kanske större vikt på marginalen läggas vid goda och pedagogiska utredningar av samhällsrelevanta, bredare problem än vid ytterligare akademiska publikationer, i varje fall om publikationerna bara innebär marginella bidrag till kunskapsstocken.

En avigsida med de höga kraven på internationell publicering kan vara att de i alltför hög grad förskjuter intresset bort från överhängande nationella problem till internationella eller utländska sådana. Inom nationalekonomin — liksom inom många andra discipliner — är amerikanska tidskrifter ledande. Det leder till en stark tendens att forska om amerikanska problem, eftersom sådana ämnesval i regel gör det lättare att publicera i dessa tidskrifter. Inom mitt eget forskningsområde — arbetsmarknadsekonomi — är det till exempel närmast omöjligt att där publicera en artikel om hur lönebildningen påverkas av om det är industrin eller tjänstesektorn som agerar löneledare i förhandlingar om nya kollektivavtal mellan fack och arbetsgivare, eftersom den problemställningen inte finns i USA. Den är däremot ytterst central i Sverige och många andra länder i Europa.

Intresset för mer nationella frågeställningar minskar också i takt med att de utländska doktoranderna och forskarna på våra nationalekonomiska institutioner blir allt fler. Denna internationalisering är ett stort framsteg från en allmän kvalitetsaspekt. Men den innebär också mindre av gemensamma samtal om de nationella problemen och att inomvetenskapliga aspekter tenderar att få större uppmärksamhet. Utländska forskare kommer många gånger inte in i vare sig de svenska frågeställningarna eller lyckas hålla kontakten med de nationella frågeställningarna i sina hemländer. Detta behöver inte vara något problem i den mån samhällsfrågorna blir alltmer internationella. Så är det i viss utsträckning, men samtidigt förblir många problem nationella.

Rädsla för politisk etikettering

Rädslan att få en politisk etikett, vilket man lätt får om man som forskare deltar med

synpunkter på politiskt kontroversiella områden, är ett annat skäl till att många forskare avhåller sig från att delta i samhällsdebatten. Personligen tycker jag inte att man behöver vara så rädd för detta. Deltar man tillräckligt mycket, får man så många etiketter placerade på sig att det förhoppningsvis jämnar ut sig i längden.

Den finanskris vi genomlidit — och till viss del fortfarande genomlider — är ett bra exempel på att bredd har betydelse för hur nyttiga ekonomer är. På det hela taget gjorde vi nationalekonomer ett dåligt jobb när det gällde att varna för att en finanskris kunde uppstå. Att vi skulle förutsäga den är för mycket begärt. Så exakta prognoser på mänskligt beteende går inte att göra. Men vi borde ha varnat mer för riskerna. Nu var det ytterst få ekonomer som såg faran för en finansiell härdsmläta av det slag som uppstod.

Här spelade förmodligen specialiseringen en stor roll för att vi inte såg helheten. Jag tror också att vi alldeles för mycket fokuserade på "vackra" och logiskt sammanhängande teoretiska modeller som i för hög grad framhöll rationalitet på de finansiella marknaderna. Vi hade gjort ett bättre jobb om vi hade förlitat oss mer på ekonomisk-historiska erfarenheter, där liknande förlopp många gånger tidigare lett fram till kriser, även om vi kanske inte kunde modellera de exakta förloppen så teoretiskt bra. Större betoning på doktrinhistoria och hur olika synsätt samspelar med de ekonomiska erfarenheterna, liksom kanske mer av generell vetenskapsteori, hade antagligen också hjälpt oss att ha en mer relativistisk inställning till de för tillfället rådande modellparadigmen.

Annorlunda uttryckt hade lite mer bildning kunnat bidra till bättre bedömningar. Bildning i betydelsen samhällsrelevans och

bredd i de problemställningar man intresserar sig för, är något som borde komma in mer i den grundläggande forskarutbildningen.

Mer meritbaserad finansiering

Det mesta av vad jag beskrivit är allmängiltiga problem för alla vetenskaper — nationalekonomin är inte värre därän än andra discipliner. Jag tror att forskningsfinansieringen i hög grad bidrar till problematiken. Den vedertagna modellen för finansiering — vid sidan av anslagen till universitet och högskolor — är projektfinansiering. Denna är i regel ganska kortsiktig, vilket skapar starka incitament att satsa på säkra projekt, som endast ger marginella utvidgningar av existerande kunskap, men motverkar djärvare och bredare satsningar. Tendensen till riskminimering blir stark.

För att bryta detta mönster bör man röra sig mot mer av meritbaserad och långsiktig finansiering (som självfallet måste utvärderas med jämna mellanrum). En sådan förändring har dessutom fördelen att mindre resurser skulle behöva ägnas både åt att skriva projektansökningar och att bedöma dem, vilket nu utgör en stor belastning på forskningssystemet.

Institutionella lösningar är ett annat sätt att främja att akademiska forskare tar på sig rollen som "debate intellectuals". Jag har själv varit involverad i ett sådant försök. År 2007 inrättade regeringen det så kallade Finanspolitiska rådet, där jag är ordförande. Huvuduppgiften är att granska om finanspolitiken och den övriga ekonomiska politiken ligger i linje med de mål som regering och riksdag formulerat. Därutöver ska rådet granska de grunder som regeringen anför för sin ekonomiska politik och mer allmänt

stimulera debatten om den ekonomiska politiken i samhället. Vi har tolkat dessa uppgifter som ett uppdrag att vara ett slags "vakthund" i debatten, alltså att försöka hyfsa den genom att tillföra forskningsunderlag och granska i vilken mån politikerna använder det underlag som finns på ett korrekt sätt. 1

Det finns de som kritiserat tillkomsten av Finanspolitiska rådet därför att det skulle innebära att forskare, i det här fallet ekonomer, sätter sig till doms över politiker. Så ser inte jag det. Jag ser det som ett uppdrag att ge både politiker, när de ska fatta beslut, och väljare, när de ska utkräva ansvar av sina valda politiker, ett bättre kunskapsunderlag.

En fråga som ibland ställs är varför det behövs en särskild statlig myndighet för detta. Varför kan inte ekonomer utföra samma uppgift som fristående akademiker? Svaret är att det finns så starka krafter som tenderar att dra bort akademiska forskare från samhällsdebatten. Därför finns det goda skäl att försöka institutionalisera sådana aktiviteter. Att ta på sig ett ledamotskap i Finanspolitiska rådet är ett åtagande att över några år kontinuerligt följa och utvärdera den ekonomiska politiken på ett sätt som man annars inte skulle göra. Rådet hjälper till att ge form och status åt sådan verksamhet.

Vi behövs som oberoende debattörer

Jag tror att det krävs målmedvetna satsningar för att trygga ett brett deltagande av akademiska forskare i samhällsdebatten. Traditionellt har vi spelat en viktig roll som oberoende deltagare i den. Det har vi kunnat göra därför att akademiska tjänster ger oss en självständig bas i förhållande till det politiska systemet.

Det ligger ett oerhört värde i den fördjupning som sker i det vetenskapliga arbetet till följd av specialisering och bättre metoder, striktare krav på meritering och internationalisering. Samtidigt finns en stor risk att vi förlorar något mycket värdefullt om vi inte tänker oss för. Det är inte fråga om att ändra systemet i grunden, men vi bör försöka justera det så att akademikers roll som oberoende samhällsdebattörer kan upprätthållas. Det finns knappast någon annan grupp som kan ta över denna roll — jag har svårt att tänka mig en egen yrkesgrupp av "förmedlare" mellan akademiker och praktiker. Det är en stor fördel att själv ha bedrivit akademisk forskning som ligger nära den kunskap man ska bidra med i samhällsdebatten: annars är risken för feltolkningar stor.

Det finns inga patentmediciner för att motverka de starka krafter som tenderar att dra bort akademiska forskare från samhällsdebatten. Men ett första steg är att se problemet och få till stånd en öppen diskussion.

Artikeln bygger på en föreläsning vid Högsolan i Borås i serien Humboldtseminarier, 7/10-2010.